

УДК 336.148:001.8 (477)

Хомутенко А.В.,

к.е.н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет,
м. Одеса

Методологічні засади державного аудиту у сфері фінансів з позиції синергетичного підходу

Анотація:

У статті обґрунтовано необхідність поглиблення методологічних засад наукового дослідження державного аудиту у сфері фінансів, як прогресивної форми державного фінансового контролю, з метою розробки базових теоретичних положень його розвитку. Визначено, що синергетичний підхід дає можливість дослідити державний аудит як цілісний об'єкт з урахуванням процесу самоорганізації. Встановлено характерну особливість державного аудиту, що виконує не лише контрольну, а й профілактичну функцію, стан реалізації якої визначатиме ступінь суспільного розвитку. Розглянуто еволюцію розвитку контролю взагалі та розуміння його ролі в профілактиці правопорушень. Доведено важливість формування системи ціннісного світогляду людини, яка б дала змогу розрізнити правильне від хибного. Таке розуміння досягається шляхом проведення виховних заходів, зокрема, через систему освіти. Висунуто тезу, що аудит може розглядатися як різновид неформальної освіти та засіб просвітницької діяльності держави й окремих суб'єктів, спрямований на підвищення рівня освіченості та якісне поліпшення ціннісного світогляду громадян. Встановлено точки біфуркації, що визначили вектори розвитку державного аудиту у сфері фінансів. За результатами проведеного дослідження визначено, що імплементація багатолітнього світового досвіду в Україні відбувається повільно та не системно. Зроблено висновок, що вітчизняна практика розвитку аудиту у сфері фінансів виявляє особливості такого процесу, пов'язані з державним устроєм країни, рівнем її економічного розвитку, традиціями суспільного управління та сформованими суспільними цінностями. З метою усунення існуючих прогалини запропоновано використовувати можливості державного аудиту як інструменту протидії адміністративним деліктам і детінізації економічних відносин у результаті формування у громадян якісно нової системи ціннісного світогляду через реалізацію освітньої мети.

Ключові слова: методологічні засади, синергетичний підхід, державний аудит, фінанси, фінансові відносини.

Хомутенко А.В.,

к.э.н., доцент кафедры финансов, Одесский национальный экономический университет,
г. Одеса

Методологические основы государственного аудита в сфере финансов с позиции синергетического подхода

Аннотация:

В статье обоснована необходимость углубления методологических основ научного исследования государственного аудита в сфере финансов, как прогрессивной формы государственного финансового контроля, с целью разработки базовых теоретических положений его развития. Определено, что синергетический подход позволяет исследовать государственный аудит как целостный объект с учетом процесса самоорганизации. Установлено характерную особенность государственного аудита, который выполняет не только контрольную, а и профилактическую функции, реализация которой будет определять степень общественного развития. Рассмотрена эволюция развития контроля вообще и понимание его роли в профилактике правонарушений. Доказана важность формирования системы ценностного мировоззрения человека, которая бы позволила различить правильное от ложного. Такое понимание достигается путем проведения воспитательных мероприятий, в частности, через систему образования. Выдвинут тезис, что аудит может рассматриваться как разновидность неформального образования и средство просветительской деятельности государства и отдельных субъектов, направленный на повышение уровня образованности и качественное улучшение ценностного мировоззрения граждан. Установлено точки бифуркации, которые определили векторы развития государственного аудита в сфере финансов. Результаты проведенного исследования показали, что имплементация многолетнего мирового опыта в Украине происходит медленно и не системно. Сделан вывод о том, что отечественная практика развития аудита в сфере финансов выявляет особенности такого процесса, связанные с государственным устройством страны, уровнем ее экономического развития, традициями общественного управления и сложившимися общественными ценностями. С целью устранения существующих проблем предложено использовать возможности государственного аудита как инструмента противодействия административным деликтам и детенизации экономических отношений в результате

формирования у граждан качественно новой системы ценностного мировоззрения посредством реализации образовательной цели.

Ключевые слова: методологические основы, синергетический подход, государственный аудит, финансы, финансовые отношения.

A. Khomutenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Finance Department, Odessa National Economic University, Odessa

The methodological foundations of the state audit in finance from the perspective of a synergistic approach

Summary:

The paper substantiates the necessity of deepening the methodological foundations of scientific research in the field of public finance audit as progressive form of state financial control, in order to develop the basic theoretical positions of its development. Determined that a synergistic approach allows us to study the state audit as a single object in view of self-organization process. Found that the characteristic feature of the state audit is that he has not only function of control, but also preventative function, the implementation of which will determine the degree of social development. We considered the evolution of control in general and understanding of its role in the prevention of offenses. Is proved the importance of the formation the system of values in a person's worldview, which would it possible to distinguish right from wrong. This understanding is achieved by conducting upbringing activities, particularly through the education system. Put forward the thesis that the audit may be regarded as a means of non-formal education and outreach tool of the state and individual actors directed at improving the level of education and improving the quality the system of valuables in a person's worldview. Installed points the bifurcations, defining vectors of development of state audit in finance. The study showed that the implementation perennial international experience in Ukraine is occurs slowly and not systematically. Is concluded, that the domestic practice of audit development in the field of finance reveals features of such a process associated with the polity of the country, its level of economic development, public administration, its traditions and prevailing social values. In order to eliminate the existing problems is proposed to use the possibility of the state audit as a tool to counter administrative delicts deshadowing and economic relations as a result of formation at citizens' qualitatively new system of values through the implementation of educational goal.

Keywords: the methodological foundations, synergistic approach, the state audit, finance, financial relations.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У результаті взаємодії держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств, фінансового ринку, міжнародних інституцій та населення виникають фінансові відносини, управління якими є об'єктивною необхідністю при вирішенні завдання щодо підвищення ефективності й законності розподільчих і перерозподільних процесів у суспільстві. Загальновідомо, що грошові відносини набувають ознак фінансових коли одним із суб'єктів виступає держава, яка в односторонньому порядку розробляє форми їх прояву та використання, тобто фінансові відносини мають імперативний характер. Держава, бажаючи захистити свої інтереси контролює законність та ефективність фінансових відносин. Таким чином, об'єктивна необхідність державного фінансового контролю та його форми – державного аудиту пов'язана з існуванням фінансових відносин.

Складність та перспективність фінансових процесів взагалі й фінансового контролю, зокрема, обумовлює необхідність застосування правильного інструментарію, тобто вдалого підбору форм та методів наукового пізнання, які визначають методологію наукового дослідження. Методологія дослідження фінансового контролю та державного аудиту у сфері фінансів повинна враховувати специфіку цих процесів з метою розробки комплексних положень їх розвитку. Отже, процес державного аудиту у сфері фінансів необхідно досліджувати з позиції синергетичного підходу, який поєднує системний, цільовий, сценарний та об'єктно-орієнтований методи [1]. Використання цього підходу дозволить дослідити еволюцію розвитку державного аудиту у сфері фінансів як процесу самоорганізації в складних системах, зокрема, таких як система управління фінансами та фінансового контролю. В свою чергу, системний метод дасть змогу розкрити державний аудит як цілісний об'єкт та виявити багатоманітність типів зв'язку складного об'єкту і звести їх в єдину теоретичну картину [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільність застосування синергетичного підходу у дослідженнях управління взагалі та контролю, зокрема, обґрунтовують: І.К. Дрозд [3], Р.О. Костирко [1], О.М. Петрук [4], В.О. Шевчук [5]. Важливий науковий доробок у вивчення проблематики державного аудиту внесли: І.В. Басанцов [6], О.І. Барановський [9], В.Г. Мельник [7], Ю.Б. Слободяник [8], В.К. Симоненко [9], І.Б. Стефанюк [10] та ін. Окремі аспекти державного аудиту досліджували: .М.В. Дереконь [11], Ж.А. Олексіч [12], Т.В. Федченко [13]. Однак, практична необхідність наукового обґрунтування державного аудиту у сфері фінансів, відсутність його цілісної методології, не розробленість кола принципових питань й методик обумовлюють необхідність подальшої розробки сучасних методологічних

засад розвитку державного аудиту у системі державного фінансового контролю з використанням принципово нових підходів дослідження, зокрема, таких як синергетичний.

Метою дослідження є дослідження методологічних засад державного аудиту у сфері фінансів з позиції синергетичного підходу, що дасть змогу встановити точки біфуркації його розвитку на теренах нашої держави.

Виклад основного матеріалу.

Існуючі недоліки в системі управління суспільними фінансовими ресурсами й активами призводять до негативних наслідків в усіх сферах суспільного життя: у політичній сфері – до неефективного функціонування органів влади; у соціальній сфері – до поглиблення нерівності, соціальних конфліктів, втрати цінностей та деградації суспільства; в економічній – до стагнації та кризи. Реальною альтернативою розвитку хаотичних процесів у економіці на системному рівні у цілому є наукове управління суспільними фінансовими ресурсами.

Невід’ємним елементом управління державними фінансами та іншими ресурсами суспільного сектору економіки є державний контроль. Одним із видів такого контролю є державний фінансовий контроль, формою якого виступає державний аудит, який має свою характерну особливість – державний аудит виконує не лише контрольну, а й профілактичну функції з метою забезпечення законності та ефективності управління суспільними фінансовими ресурсами й активами. Стан виконання профілактичної функції буде визначати ступінь суспільного розвитку. Тому, виходячи з первинності цієї тези, доцільно та необхідно досліджувати методологічні засади державного аудиту в системі державного фінансового контролю.

Важливість профілактичної функції покарань (як наслідок контролю) підкреслював у своїх роботах старогрецький філософ Аристотель, який зауважував, що люди не вчиняють протиправних дій через страх покарань [14]. Однак, страх – негативна емоція людини, що є результатом реальної та уявної небезпеки життю, особистості та сформованій системі цінностей [15]. Хоча страх і визначає поведінку людини, він є перепорою на шляху розвитку особистості; на шляху розбудови гармонійно розвинутого суспільства немає місця страхам. Отже, необхідно шукати інші механізми впливу на людей, профілактики правопорушень, зокрема, шляхом розвитку почуття відповідальності в сформованій системі ціннісного світогляду людини.

Про необхідність формування в людей системи цінностей, яка стане перепорою для неправильних дій, спровокованих гнівом, ревностями, бажаннями до насолод, помилками, незнаннями, зазначав Платон [16]. Система цінностей людини представляє собою сукупність норм, які дають певне розуміння того, що є правильним. Таке розуміння керує поведінкою людей в ситуаціях окремого роду. Наприклад, знайшовши на вулиці гаманець одна людина

забере його собі, а інша намагатиметься знайти власника щоб віддати загублену річ. Така різна поведінка людей в одній і тій самій ситуації і є демонстрацією їх особистих систем цінностей.

Слід зазначити, що система цінностей людини формується під впливом оточуючого її світу. Важливу роль відіграють цінності, які склалися в суспільстві. Невідповідність системи особистих цінностей системі цінностей соціального оточення призводить або до формування негативізму, або до адаптації особистих уявлень реальним умовам життя [17]. У цьому зв'язку важлива роль відводиться превентивному вихованню.

Виховання особистості та розвиток системи цінностей відбувається різними способами: через сім'ю, релігію, освіту. Про значення освіти, як способу передачі знань, які мають виховний ефект, говорило багато діячів науки, культури і мистецтва, зокрема, Л.М. Толстой [18]. Історичний розвиток багатьох народів демонструє розуміння соціуму важливості системи освіти, як способу профілактики правопорушень. У сучасних умовах також визнається значення освіти та просвітницької діяльності, як різновиду неформальної освіти. Так, Концепцією реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. встановлено, що з метою вирішення проблем організації профілактики правопорушень необхідним є «проведення просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь» [19].

Отже, виходячи з вищезазначеного, аудит може розглядатись як різновид неформальної освіти та засіб просвітницької діяльності держави й окремих суб'єктів, спрямований на підвищення рівня освіченості та якісне поліпшення ціннісного світогляду громадян. У свою чергу «суспільні відносини та цінності, що охороняються правом, на які спрямовано посягання суб'єктів правопорушення (наприклад, власність, духовні цінності, здоров'я людини та ін.)» є об'єктом правопорушення [20]. Тобто, встановлені у суспільстві норми є вираженням соціальних цінностей та знаходять своє відображення в нормах права. Останні дають розуміння того, що у окремо взятому суспільстві є злочином, проступком.

Так, Дрозд І.К. у своїй науковій праці зазначає, що «людина як член суспільства керується законами, що діють у такому суспільстві. Вона відчуває на собі вплив побутових правил (звичаїв), громадських законів, записаних і відомих всім, економічних законів» [3, с. 16]. Науковець підкреслює роль держави та державного управління, результатом якого є «додержання законів, що зумовить найліпші умови для проживання людей у такому суспільстві» [3, с. 16]. Незнання ж законів і хитка система цінностей призводить до відхилення поведінки людини від встановлених норм, що тягне за собою порушення власних або суспільних інтересів та притягнення до соціальної відповідальності (юридичної, моральної, громадської, сімейно-побутової та ін.). Такі відхилення значно погіршують життя

країни у цілому. У зв'язку з чим зростає актуальність підвищення рівня освіченості населення (у якому зацікавлена держава), що можливо досягнути шляхом проведення заходів щодо попередження й профілактики (запобігання) правопорушень, зокрема, таких як: проведення роз'яснювальної, консультаційної та контрольної роботи. У свою чергу, контрольна діяльність органів, уповноважених на її проведення, у сфері фінансів відіграє надзвичайно важливу роль. Така діяльність (державний фінансовий контроль) має різні засоби організації та вираження контрольних дій, тобто здійснюється у різних формах, зокрема: ревізія (інспектування) та аудит, які, на теперішній час, як і у законодавчих актах, так і у наукових публікаціях досить часто або ототожнюються або підміняються. Однак, слід зазначити, що, на наш погляд, вони не тотожні та різняться за такими основними характеристиками як то мета, завдання та порядок проведення. Одним із завдань державного аудиту у сфері фінансів є формування пропозицій щодо усунення виявлених недоліків та підвищення ефективності роботи підконтрольного суб'єкта [21]. Таким чином, аудит має виховну, освітню ознаки та не носить карний характер, що призводить до більшої відкритості сфери державних фінансів.

Важливість контрольної діяльності як запобіжного засобу правопорушень людство визнавало ще у давні часи. Перші згадки про здійснення контролю за діяльністю органів державної влади відносяться до 700 року до н.е. Так, у Китаї було створено аудиторські органи, які відповідали за чесність і порядність розпорядників державних коштів та майна [22, с. 6]. У Стародавньому Римі існували посадові особи, що контролювали діяльність усіх провінцій. Звідти й пішов термін «аудит», який означає «вислуховуючий» [22, с. 7]. Це ще раз підтверджує освітню мету аудиту.

Історично фінансовий контроль розвивався як державний та незалежний. Розвиток незалежного фінансового контролю, який ототожнюється з аудитом, пов'язують з активізацією підприємницької діяльності та необхідністю запобігання фінансовим втратам, які особливо гостро відчувались у кризові періоди. Саме тому найбільшого розвитку фінансовий контроль набував у після кризовий період.

На еволюцію фінансового контролю значний вплив здійснювали політичні та суспільно-економічні процеси. Переходи економіки від однієї точки біфуркації до іншої та незначні збурення (флуктації) [23] впливали на якісні зміни методів і форм державного управління та його невід'ємного елементу державного фінансового контролю. Однак, у зарубіжних країнах світу такі процеси відбувались значно раніше у часі у порівнянні з вітчизняними. Підтвердженням цього є створення у 1953 р. Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю INTOSAI (International Organization of Supreme Audit Institutions) для впровадження ідей та досвіду вищих аудиторських організацій світу [24].

Розвиток аудиту на теренах нашої країни пов'язаний із суттєвими змінами у субординації системи цінностей, що обумовлені формуванням нового типу відносин у суспільстві після утвердження інституту права власності та переходу економіки на ринковий лад, активізації саморегульованих чинників економічної системи та її самоорганізації. Проте, довгий час на практичному та законодавчому рівні існував лише незалежний аудит як вид підприємницької діяльності.

Реформування системи державного управління у цілому та системи державного фінансового контролю пов'язане з неврегульованістю фінансових відносин у пострадянський час, що створювало сприятливі умови для виникнення кризових явищ, вчинення правопорушень, які мали негативні наслідки як для держави, так і для окремих громадян. З'являється розуміння того, що для успішного розвитку та ефективного функціонування системи державних фінансів необхідно впроваджувати більш дієві засоби виявлення та попередження адміністративних деліктів, фінансових ризиків, правопорушень та інших тіньових проявів. До таких засобів відноситься аудит у сфері державних фінансів, як форма державного фінансового контролю. Суб'єктом, уповноваженим здійснювати такий контроль вже виступає не підприємство, а держава в особі відповідних органів влади.

В Україні термін «державний аудит» нормативно закріпився у 2005 році. Відповідно до вимог Європейського Союзу було розроблено Концепцію розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2009 року, а пізніше термін реалізації її положень подовжено до 2017 року. Концепція спрямована на вдосконалення правового поля у сфері державного фінансового контролю, що призведе до підвищення ефективності функціонування системи державних фінансів [25]. З метою реалізації норм Концепції були внесені зміни до Господарського кодексу (ст. 363) [21], Закону «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» (нині Закон «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні») та інших нормативних актів. Однак, цікавим є той факт, що нормативно-правові акти, які закріплюють порядок проведення Державною контрольно-ревізійною службою (нині Держфінінспекцією) державного аудиту у сфері фінансів були прийняті за рік до внесення змін у вищі за юридичною силою нормативно-правові акти, раніше вказані. До таких правових підзаконних актів належать: Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм, затверджений постановою КМУ від 10.08.2004 р. [26] та Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ від 31.12.2004 р. [27]. Проте, у Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю визначено, що «на практиці зазначені види аудиту повною мірою не проводяться» [25].

Усі вищезазначені зміни у вітчизняному законодавстві були спричинені «історичними змінами політичних, географічних та економічних умов для України та Євросоюзу» [28]. Узгоджений план дій «Україна – Європейський Союз» від 12.02.2005 р. і був тією самою точкою біфуркації, від якої почала змінюватись система державного управління та фінансового контролю в Україні.

Вітчизняні процеси самоорганізації та саморозвитку системи фінансового контролю є досить суперечливими. Хоча Україна і пішла шляхом підвищення ефективності контролю та впровадження більш прогресивних форм його проведення, й досі відсутнє чітке розуміння сутності державного аудиту у сфері фінансів, не визначені елементи системи, зокрема, суб'єкти, уповноважені на його проведення. Так, з одного боку аудит державних фінансів проводиться Державною фінансовою інспекцією, що передбачено законодавством, а з другого – Рахункова палата, яка по суті є Вищим незалежним органом фінансового контролю, нормативно не уповноважена проводити такий аудит. Таким чином, різноманітність підходів щодо доцільності існування державного аудиту у сфері фінансів, його сутності як форми фінансового контролю вимагає вдосконалення законодавства України про аудит і фінансовий контроль у цілому.

Державний аудит у сфері фінансів, якому властиві ознаки системи (цілісність, динамічність, багатоаспектність, самоорганізація, ієрархічність, відкритість), включає елементи [29] характерні системі фінансового контролю (суб'єкт, підконтрольний суб'єкт, об'єкт, предмет, контрольний захід). Дослідження стану та взаємодії усіх елементів системи (системний підхід) є необхідним для досягнення цілей організації державного аудиту – запобігання втрат та порушень у сфері державних фінансів у результаті орієнтації державного аудиту на підвищення освіченості службових осіб підконтрольного суб'єкта.

Слід зазначити, що зі світоглядної позиції на синергетику, яка представляється як форма діалогу людини з людиною, державний аудит передбачає взаємодію суб'єкта контролю та підконтрольного суб'єкта. Тобто, відбувається двосторонній обмін інформації – підконтрольний суб'єкт не боячись за наслідки надає максимально повну інформацію, а суб'єкт контролю при виявленні помилок й недоліків системи управління суспільними фінансовими ресурсами формує конкретні пропозиції з їх усунення. Такий відкритий діалог сприяє реалізації освітньої мети та профілактичної функції державного аудиту у сфері фінансів, досягнення якої відбувається за рахунок глибокого розуміння суб'єктом контролю його першочергових завдань.

Зауважимо, що незважаючи на існуючі дієві моделі організації та розвитку систем аудиту державних фінансів зарубіжних країн, вітчизняна практика виявляє особливості такого процесу в Україні, пов'язані з державним устроєм країни, рівнем її економічного

розвитку, традиціями суспільного управління та сформованими суспільними цінностями. Сукупність цих факторів визначили сучасний стан розвитку державного аудиту у сфері фінансів, який характеризується наявністю численних прогалин у теоретичних, правових, інституціональних, методичних, інформаційних засадах державного аудиту та відсутність єдиного підходу до його організації. Такі недоліки можуть бути усунені у разі використання можливостей аудиту державних фінансів як інструменту протидії адміністративним деліктам і детінізації економічних відносин у результаті формування в громадян якісно нової системи ціннісного світогляду через реалізацію освітньої мети аудиту.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. У сучасному світі система державного фінансового контролю є індикатором соціально-економічного розвитку країни, тому перехід до більш прогресивних форм державного фінансового контролю, таких як державний аудит у сфері фінансів, є важливим кроком на шляху цього розвитку. Рівень використання можливостей державного аудиту у сфері фінансів визначає ефективність функціонування фінансової системи у цілому та впливає на сталий розвиток країни, що обумовлює необхідність посилення методологічної озброєності, тобто впровадження нових методологічних напрямів дослідження державного аудиту у сфері фінансів. Напрямом, який відповідає сучасним умовам розвитку суспільних фінансових відносин, є синергетичний підхід.

Дослідження методологічних засад державного аудиту у сфері фінансів з позицій синергетики дозволило здійснити світоглядну інтерпретацію державного аудиту у сфері фінансів через призму освітньої діяльності, спрямованої на формування системи цінностей у людей та встановити точки біфуркації, які визначили вектори розвитку державного аудиту у сфері фінансів на теренах нашої країни, враховуючи зміни в господарському житті та багатофакторність соціально-виробничих процесів.

Література:

1. Костирко Р.О. Системно-цільовий підхід до організації внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень / Р.О. Костирко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – С. 197–206.
2. Пупцева Т. В. Системно-синергетичний підхід до психології мотивації / Т. В. Пупцева. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Psihologia/7_96654.doc.htm
3. Дрозд І. К. Система фінансово-економічного контролю в Україні : дис. ... доктора економічних наук : 08.06.04 / Дрозд Ірина Кузьмівна. – К., 2005. – 444 с.

4. Петрук О. М. Обґрунтування синергетичного підходу у дослідженні фінансового контролю / О. М. Петрук, Н. Г. Виговська // Аудит, аналіз і контроль. – 2010. – № 4. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/oif_ark/2010_4/23_Petruk.pdf.
5. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології): Монографія. – К.: Київський держ. торг. -екон. ун-т, 1998. – 371 с.
6. Басанцов І. В. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринку : дис. ... доктора економічних наук : 08.00.08 / Басанцов Ігор Володимирович. – Ірпінь, 2008. – 382 с.
7. Мельник М. В. Аудит ефективности в рыночной экономики : учеб. пособие / Е. И. Иванова, М. В. Мельник, В. И. Шлейников ; под ред. С. И. Гайдаржи. – М. : КНОРУС, 2007. – 328 с .
8. Слободяник Ю. Б. Актуальні проблеми запровадження державного аудиту в Україні / Ю. Б. Слободяник, Ж. А. Жирна // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок: глобалізація та євроінтеграція : збірник наукових праць / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – Вип. І (69). – С. 467–472.
9. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) / В. К. Симоненко, О. І. Барановський, П. С. Петренко – К. : Знання України, 2006. – 280 с.
10. Стефанюк І.Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2011. – 6. – С. 84–102
11. Дереконь В.М. Аудит як форма фінансового контролю як складова адміністративно-правової інфраструктури дегінізації економічних відносин в Україні : дис. ... кандидата юридичних наук : 12.00.07 / Дереконь Володимир Миколайович. – Ірпінь, 2007. – 261 с.
12. Олексіч Ж. А. Науково-методичні засади організації системи державного аудиту ефективності в Україні : дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.08 / Олексіч Жанна Анатоліївна. – Суми, 2013. – 205 с.
13. Федченко Т. В. Система державного аудиту ефективності виконання бюджетних програм : дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.08 / Федченко Тетяна Володимирівна. – Донецьк, 2011. – 274 с.

14. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія / А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода, Б.В. Малишев, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович, В.С. Смородинський, О.В. Стівба. – К., 2009. – 316 с.
15. [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1163/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A5
16. Платон. Держава : пер. з давньогр. Д. Коваль / Платон. – К. : Основи, 2000. – 355с.
17. Формирование системы ценностных ориентации личности в онтогенезе. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: http://www.psychology.vuzlib.org/book_o070_page_8.html.
18. Толстой Л.Н. О воспитании / Л.Н. Толстой. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://petrovitskaya.lifeware.ru/node/56>.
19. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
20. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Цвік М. В., Петришин О. В. – Х. : Право, 2009. – 572 с.
21. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page10>
22. Опыт развития и регулирования аудиторской деятельности (на примере Швеции и России) / под общ. ред. А.В. Крикунова – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. – 270 с.
23. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях / В. Вірченко, А. Кузьменко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : сер. : Економіка . – 04/2009 . – Вип.110 . – С. 34–36.
24. Дікань Л.В. Державний аудит / Л.В. Дікань. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1417012040677/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/teoretichni_organizatsiyini_zasadi_derzhavnogo_auditu
25. Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю : Розпорядження КМУ від 24.05.2005р. № 158-р. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
26. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм : Постанова Кабінету міністрів України від 10.08.2004р. № 1017. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

27. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ : Постанова Кабінету міністрів України від 31.12.2004 р. № 1777. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

28. Міжнародний документ «План дій «Україна - Європейський Союз» від 12.02. 2005 р. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

29. Петрук О. М. Обґрунтування синергетичного підходу у дослідженні фінансового контролю / О. М. Петрук, Н. Г. Виговська // Аудит, аналіз і контроль. – 2010. – № 4. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/oif_apk/2010_4/23_Petruk.pdf.